yönetim ve ekonomi araştırmaları dergisi
journal of management and economics research

Cilt/Volume: 16 Sayı/Issue: 2 Haziran/June 2018 ss./pp. 247-263
M.M. Kaleci Doi: http://dx.doi.org/10.11611/yead.421160

YENİ KURUMSALCI DEVLET KURAMLARI VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ, 1990'LAR

Mehmet Mert KALECİ*

ÖZ

Devlet olgusunun siyasette aldığı rollere koşut olarak, siyaset analizlerinde de devletin yeri sıklıkla gözden geçirilmiştir. 1970'lerle birlikte yeniden güç kazanmaya başlayan devlet-merkezci siyaset analizi, 1990'larda yoğunlaşan küreselleşme-bölgeselleşme akımlarına rağmen, çeşitlenerek devam etmiştir. Devlette süreklilikleri odağına alan yeni kurumsalcı devlet kuramı ise, 1990'ların ikinci yarısı ile birlikte değişim olgusunu da analiz alanına dahil etmek durumunda kalmıştır. Bu kuramsal açılım, devleti özerk bir yapı olarak tanımlayan devlet-merkezci yaklaşım içinde, tartışmalar ile birlikte çeşitlenmelere de neden olmuştur. Aynı zamansal kesitlerde, Türkiye'de de devlet, zemin kaybeder göründüğü zamanlarda dahi, siyasetin en önemli konusu olmaya devam etmiştir. Bu çalışmada, yeni kurumsalcı devlet kuramlarının izlediği süreç, çeşitlenmesi ve iddiaları; Türkiye siyasetinden bazı olgular eşliğinde, resmedilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda, Türkiye siyasetinin derin izleğini (gezingesini) oluşturan, aşkıncı devlet geleneğine özellikle değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Devlet Kuramları, Yeni Kurumsalcılık, Devlet Geleneği, Aşkıncılık*

JEL Kodları: *B15, N44, N94, P00*

NEW INSTITUTIONALIST STATE THEORIES AND THE CASE OF TURKEY, 1990'S

ABSTRACT

Parallel to the roles that the state has had in politics, the position and the importance of the state has frequently been reviewed in political analyzes. The state-centered analysis, which began to regain power in 1970s, has then continued to diversify, despite the globalization-regionalization trends intensifying in the 1990s. The new institutionalist theory of state, which centers upon continuity in the state, had to incorporate the phenomenon of change in its field of analysis with the second half of the 1990s. This theoretical opening has led to debates and also diversifications within state-centric approach that defines the state as an autonomous structure. At the same temporal section, the state in Turkey, even when it looked as if it was losing ground, continued to be the most important issue of politics. In this work, the process, the diversification and the claims of new institutionalist state theories; have tried to be depicted, accompanied by some facts of Turkish politics. In this sense,

* Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Doktora Öğrencisi, mertkaleci@gmail.com

transcendentalist state tradition, which constitutes the deep path (trajectory) of Turkish politics, has particularly been mentioned.

Keywords: *State Theories, New Institutionalism, State Tradition, Transcendentalism.*

JEL Codes: *B15, N44, N94, P00*

1. GİRİŞ

Yeni kurumsalcı devlet kuramları, 1970'lerde yeniden canlanmaya başlayan *devlet merkezci siyaset analizi* cereyanının devamında gelişim sürecine girmiştir. 1940'lar ile birlikte, üstünlüğünü *davranışsalcı* ve *işlevselci-yapısalcı* yaklaşımlara kaybeden *devlet merkezci bakış*, bu on yıla gelindiğinde açıklayıcı konumunu geri kazanmaya başlamıştır. Bu, bir bakıma da, dönüşüm-uyum süreçlerine 'zorlanan' devlet yapılarında, yapısal *sürekliliklerin* baki olacağı iddialarının bir ifadesi olmuştur. *Sosyal-refah devleti mutabakatı*, 'üstünlüğünü' *yeni sağ paradigma* lehine kaybetmeye başlamış olsa da; devlet ve kurumlarının, 'ikna' oldukları değişimleri, ancak *kendi yapısal kodlarına* göre uyarlayarak içselleştire(bile)cekleri önermesi; bu oluşuma örnek olarak verilebilir.

1980'lere gelindiğinde, yeni kurumsalcı devlet kuramı kapsamında üç klasik alt-alan oluşmuştur: *tarihselci, sosyolojik* ve *rasyonel tercihçi*. Bu üç alt-alan; farklı *bakış açıları, anahtar kavramları* ve *kalıplarıyla*, devletteki süreklilik hatlarını tespite yönelmişlerdir. *Soğuk savaş sonrası* dönemde ise; kurumlarda *değişimlerin* ve *aktörün* artan öneminin yadsınamaz hale gelmesi; kuramsal arayışları ve 'esnemeleri' beraberinde getirmiştir. İlk olarak, aktörü ve onun değişim taleplerini analiz alanına alabilmek için, klasik alt-alanlar, bazı araştırmacılar tarafından, birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bu tür denemelerin, *değişimin hikayelerini* -hele ki benzersiz bir iletişim çağında- yeterli netliklerde anlatamadığı kanısı; *inşacı yaklaşımın* unsurlarının bu alanlara nüfuz etmesinin yolunu açmıştır.

Bunun sonucunda da, önce *fikri* (ideational), sonra da *inşacı* (constructivist) ya da *söylemselci* (discursive) olarak adlandırılan bir alt-alan gelişim sürecine girmiştir. Bu yeni alt-alanın, bir önemli getirisi, *aktörü* ve oluşturduğu *'koalisyonları'* siyaset analizine dahil etmesiyse; diğeri de, *söylem kavramını,* post-yapısalcı anlamından sıyırıp, yalın kelime anlamına indirgeyerek kullanmasıdır. Bu yeni yaklaşımda, söylem, fikrin *aktörler arasında* ve *aktör toplum hatlarında* aldığı hal olarak tarif edilmeye başlanmıştır.

Türkiye'de de, değişim taleplerinin, yoğunlaşarak dillendirilmeye ve aktör koalisyonlarının da oluşmaya başladığı 1990'lar; yeni kurumsalcı bakışın izlediği gelişim ile aynı zamansal düzleme oturmaktadır. Aslında, daha 1980'ler ile başlayarak, sağ ve sol cenah siyasetlerden *liberal alana doğru hareketlenen aktörler*, kurucu dünya görüşü karşıtlığında-eleştirelliğinde heterojen ve gevşek yapıda bir *söylemsel koalisyon* oluşturmaya başlamışlardır. Bu kümeleşme, *Özal siyasetinin müesses nizam karşıtlığının* karakterize ettiği siyasal iklimde serpilmiştir. 12 Eylül ile birlikte uygulanan

'siyasetsizleştirme' operasyonları da, değişim taleplerine birtakım meşruiyet(ler) ve dayanak(lar) sağlamıştır. Batı siyasetlerinde, ekseriyetle, *siyaset* (policy) ve *program* düzeylerinde gerçekleşen değişim talepleri; Türkiye örneğinde ise, ister istemez, *felsefi* düzeylerde (kurucu dünya görüşü) kendini göstermiştir. Bu da, 'yeniden inşacı' söylemlerin, kaçınılmaz olarak, *kimlik* alanına yönelmesine ve bu minvalde kavramlar üretmesine neden olmuştur: *neo-Osmanlıcılık* ve *ikinci cumhuriyetçilik* kavramsallaştırmaları…

Bu makalede, yeni kurumsalcı devlet kuramı, Türkiye siyasetinden de olgusal karşılıklara kısaca değinilerek, anlatılmaya çalışılmaktadır. Özellikle de, Osmanlı-Cumhuriyet devamlılığındaki *aşkıncı devlet geleneğinin* 'meydan okumayla karşılaştığı' bir zamansal kesite dikkat çekilmektedir. Zira Cumhuriyet devletinin izleği ve siyasal kültürü, bu devlet geleneğinin yatağında (derin izlek) şekillenip oluşmuştur.

2. DEVLET-MERKEZCİ SİYASET ANALİZİ VE HEPER'İN AŞKINCILIK KAVRAMI:

Bu çalışmada, devletin topluma ve siyasete 'üstünlüğünü' (devletlilik) ifade etmek için, *Heper*'e referansla, *aşkıncılık* kavramı kullanılmaktadır (Heper, 2006). Aşkıncılığın zıddı ise, *araçsalcılık* kavramı ile tarif edilmektedir. Çalışmanın İngilizce baskısında, Nettle'a da referansla, *güçlü* ve *zayıf* devlet (Heper, 1985; Nettl, 1968) kavramlarını kullanan Heper; kavramların yanlış anlaşılmaya müsait olmaları üzerine, *Berki*'ye referansla *aşkıncı* ve *araçsalcı* devlet kavramlarına geçiş yapmıştır (Berki, 1979): "Devlet olgusu, belirli bir siyasal kültürün ortaya çıkmasına yol açar. … Berki, "aşkıncılık" (*transcendentalism*)'i ya da "devletçi yönelim" (statist orientation)'ı "araçsalcılık"tan (*instrumentalism*) ya da "toplumcu yönelim"den (*societal orientation*) ayrıştırır. Aşkıncılık insanın aslen *ahlaki* bir topluluğa ait olduğu inancını ifade ederken, araçsalcılık insanın aslen bir *çıkar* topluluğuna ait olduğu inancını belirtir." (Heper, 2006: 27)[1].

Heper'in bakış açısı ve kullandığı literatür, yeni kurumsalcılığın öncülü olan *devlet-merkezci siyaset analizleri* üzerine oturmaktadır[2]. Bu bakışın birincil özelliği, *özerk* bir varlık olarak gördüğü devleti, hukuksaldan ziyade *siyasal bir yapı* olarak nitelemesidir. Heper'in çalışmasındaki *temel kuramsal argüman* da, ülkelerin genel *siyasal kültürlerinin*, ancak kadim kökleri bulunan *devlet geleneklerinin* yataklarında oluşup şekillenebileceğidir. Türkiye'nin Batı siyasetine yakınlığını reddetmeyen Heper, genellenen Batı siyaseti -Türkiye'yi de dahil eden- üzerinden yapılacak Türkiye analizlerinin, gerçekçi değerlendirmeleri beraberinde getiremeyeceğini ileri sürmektedir. Heper'e göre, bu türden yaklaşımlar, analizlerini, 'Türkiye siyasetinin kendine özgü çelişkileri olduğu' saptamaları

[1] Heper, aşkıncılık ve araçsalcılık kavramlarını dört ayrı formda kullanmaktadır. Buna göre: **Ilımlı aşkıncılık**, merkezde üretilen normların, topluma, çeşitli 'propaganda' mekanizmaları ile, benimsetildiği durumun ifadesi olarak kullanılmaktadır. **Aşırı aşkıncılık** seviyesinde ise, devlet, 'normlarını', topluma ve siyasete dayatmaktadır. **Ilımlı araçsalcılık**; toplumsal sektörlerin ve siyasetlerin, çatışma-uzlaşma süreçleri sayesinde, devlette 'asgari' temsillerini ve yansımalarını bulabildiği hal olarak tarif edilmektedir. **Aşırı araçsalcılık** ise, sektörlerin ve akımların, devlete nüfuz etmeyi suistimal ederken, yapıyı destabilize etmelerini nitelemek için kullanılmaktadır.

[2] Heper, merkez-çevre şablonunu devlet-merkezci siyaset analizine taşımıştır. *Özman* ve *Coşar*, 'Heper'in merkezini', siyasal alanın hâkim normlarının üretildiği yer olarak tanımlarken; Heper'de *merkez* ve *devlet kavramlarının* birbirlerini ikame eder şekilde kullanıldığını da tespit etmektedirler. (Özman ve Coşar, 2001: 86-87)

ile tamamlamak durumunda kalmaktadırlar. Günün sonunda ise, Türkiye siyasetine 'bilinemez-öngörülemez' bir karakter tanımlamaktadırlar. Heper'i *devletlilik* (stateness) olgusuna yönelten *birincil saptama* ise, Batılı devletlerin -ülkelerin- gösterdiği farklılıkların kaynağında olan farklı gelişim süreçleridir. Heper, *Tilly*'e de referansla (Tilly, 1975), şu görüşü savunmaktadır: "Erken Batı Avrupa devletlerinde gözlemlenen devletlilik olgusunun oranını, değişik tercihlerin yol açtığı çatışmaları, toplumun uzlaşma (consensus) ile çözümlemede ne kadar beceri gösterdiği belirler." (Heper, 2006: 23). Uzlaşmaya ulaşılamadığı oranda da, ortaya özerk ve kapasite kullanma imkânları ve isteği yüksek bir devlet çıkmaktadır (Heper, 2006: 24).

Birçok devlet-merkezci çalışmada olduğu gibi, Heper de, özellikle *Fransa* ve *İngiltere* devlet gelenekleri gelişimlerinin farklılıkları ve bu ülkelerin güncel siyasalarına etkileri üzerinde durmaktadır. Bu minvalde de, öncelikle *Badie* ve *Birnbaum*'un karşılaştırmalı analizlerinden yola çıkmaktadır (Badie ve Birnbaum, 1983). Bahsi geçen yazarlara göre, İngiltere'de feodal yapılar, bir şekilde, Kral ile *ortak çıkar zeminlerinde* ilişki yürütebilmişken; Fransa örneğinde ise, Kral ve feodaller arasındaki ilişkiler, belirgin çatışmacı dinamiklerden kurtulamamıştır. Heper'in, İngiltere örneğini *merkezi feodalizm* olarak nitelerken, Fransa örneğini *adem-i merkezi feodalizm* olarak adlandırması da; bu iki farklı gelişim dinamiğinden kaynaklanmaktadır (Heper, 2006: 38). Fransa siyasasının, pek çok kez 'revizyonları' gerektiren yapısı; ilerleyen dönemlerde de, *siyasi meselelerin* çoklukla *hukuki meselelere* dönüşmesine neden olmuştur. Bu geçmiş de, Fransa'yı, İngiltere örneğine kıyasla, *devletlilik düzeyi yüksek* -aşkıncı- bir yapı üretmeye sevk etmiştir.

Fransa örneğinde, siyasi çatışmaların, sıklıkla hukuki platforma taşınması olgusu ve siyasanın dönem dönem 'revizyonlara' tabi tutulması; *Türkiye siyasetini de* kolaylıkla akla getirebilmektedir. Cumhuriyet'in kurucu felsefesi içindeki laiklik ve ulus-devlet unsurlarında, Fransa örneğinden faydalanılması da, bu 'anımsatıcı benzerliğe' katkıda bulunmuş gözükmektedir. Fakat, Heper'in çalışmasında işlediği asıl önemli neden, Osmanlı-Cumhuriyet devlet geleneğinin, *patrimonyal* ve *iktidarı paylaşma olasılıklarını* baştan bertaraf ya da kontrol etmeyi varoluşunun nüvesine yerleştirmiş yapısının; *Fransa örneğinin de üstünde* bir devletliliği içermesidir.

Aşkıncılığın kodlarının arkasında ise; önceki Türk-İslam devletlerinin beka problemleri, bölünme riskinin 15. yüzyıla kadar güçlü şekilde devam etmesi ve Bizans devlet tecrübesinden[3] de (Heper, 2006: 84) devamlılıklar bulunmaktadır. Heper'e göre, aşırı ve ılımlı aşkıncılık arasında seyreden Osmanlı devlet geleneği içinde devlet otoritesi, ya padişahın şahsında ya da bürokraside yoğunlaşarak kendini göstermiştir. *Batı siyasetlerine kıyasla*, aristokrasi, kilise, burjuvazi, işçi sınıfı, vb. ile çatışma-uzlaşma süreçleri içine girmek 'zorunda kalmayan' bu gelenek, Batı aşkıncılığı kapsamında, bir bakıma, zirveyi temsil etmektedir.

[3] "Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'da merkez, hala Bizans imparatorlarının onuncu yüzyılda gerçekleştirmeye çalıştığı şeyi yapmaya çalışıyordu – nüfuzlu kimselerin, yoksulların arazilerini satın almalarını yasa ile önlemek. … Amaç açıkça, yerel eşrafın hemen tüm araziyi kendi denetimi almasını önlemek için bir tür yaygın köylü mülkiyeti meydana getirebilmekti."

Cumhuriyet devleti ise, hedeflediği modern toplumsal yapıya ulaşabilmek için bu geleneği sürdürmeyi tercih etmiştir. Heper, *Cumhuriyet aşkıncılığının* da lider ve bürokrasi arasındaki salınımlarının izlediği süreci tespit ve analiz etmektedir. *İlk olarak*, Atatürk'ün yapılandırdığı devlet, 'geçici ılımlı aşkın devlet' olarak nitelenmektedir (Heper, 2006: 93-123). Heper'e göre, Atatürk'ün gerçek amacı, 'ılımlı araçsalcılığa' geçebilmek için toplumu gerekli uygarlık seviyesine ulaştırmaktır. Heper, aynı zamanda, *Atatürk'ün bürokrasinin rolü konusundaki çelişkili yaklaşımın ise,* daha sonra *bürokratik aşkıncılığın doğuşunda* etkili olduğunu savunmaktadır. Aslında, *Webergil bir makina modeli* tasarlayan Atatürk'ün, bürokrasiye, *kazanımları koruma misyonu* da yüklemiş olması[4] (Heper, 2006: 117), bürokrasinin gerçek kurucusu olan İnönü'nün 'şef'liği devralması, Parti ile bürokrasinin iç içe geçmiş olması ve tüm bunları 'bürokratik aşkıncılığa' meydan okuyan *Demokrat Parti* iktidarının izlemesi; bürokratik aşkıncılığın ve 'müttefiki' olan müesses nizam entelijansiyasının rollerini pekiştirmiştir. Fakat, Heper, Demokrat Parti siyasetini de *aşkıncı devlet geleneğinin dışında* değerlendirmemektedir[5] (Heper, 2006: 188-189). Ona göre, *Demokrat Parti'nin karşı olduğu*, devletin aşkıncılığı değil, bu aşkıncılığın bürokraside tecelli etmiş olmasıdır.

Toplum ile siyaset arasında *ara katmanların* -örgütlü toplumun, iktisadi bölünmelerin- olmadığı ortamda Demokrat Parti, doğrudan halkı muhatap alarak, *toplum ağırlıklı* değil *siyasi parti ağırlıklı* bir olgunun inşa edilmesine neden olmuştur[6] (Heper, 2006: 177-178). Heper'e göre, bu durumda, siyaset, *çıkarları birbirleri ile çelişen seçmen kitlelerinin* desteğini alan siyasal seçkinlerin çatışmalarının ötesine gidememiştir. Bürokrasiye biçilen roldeki çelişkili yaklaşım ise, ilerleyen zaman içinde *siyasal elitler* ve *bürokratik elitler* arasında gelişecek amansız mücadelenin de en önemli nedeni olmuştur.

Heper, bürokratik aşkıncılığın, *zemin kaybının* başlangıcını da 1970'lerde tespit etmektedir. Belli fazlarının *aşırı araçsalcılığa* -kayırmacı, kadrolaşmacı, vs.- doğru yaklaştığını iddia ettiği bu dönemde, CHP'nin *çevreye* yönelmesi, bürokrasinin ve entelijansiyanın siyasallaşarak homojenlikten uzaklaşması; bürokratik aşkıncılığı ve onun Kemalizmini güç kaybına uğratmaya başlamıştır (Heper, 2006: 205)[7]. Devlette yaşanan bu kriz, 'tecrübesiz' merkez siyasetlerin, *çevre gruplar* ile girdiği 'yeni' ilişkileri yönetememesine de neden olmuştur. *Siyasal kültürün* varlığına alıştığı 'ağırlık taşı'nın

[4] "Atatürk, hiç değilse giderek, bürokratların belli bir misyonun takipçileri olmalarını da istedi. Bunu yaparak Pandora'nın kutusunu da açmış oldu…, dolayısıyla "makine" düzgün işleyemeyecekti.".

[5] "Aslında Demokratlar aşkın devlete değil, bürokratik seçkinlere muhaliftiler. … siyasete bakışları ılımlı araçsalcılığa yatkın olmadığından, 1950'den sonra Türkiye'nin siyasal hayatı aşırı araçsalcılık ile aşkın devletin farklı biçimleri arasında gidip geldi. … Türk siyasetçileri iktidarı mutlak olarak algılama eğilimindeydi – iktidarı elinde tutanın sınırsız yetkiye sahip olduğu düşünülüyordu. … Demokratlar, ancak siyasal meşruiyetin temellerini tamamen değiştirdiklerinde devletin bütün kurumlarını kendi amaçları için kullanabilecekleri için milli iradeyi ön plana çıkarmışlardır."

[6] "… bürokrasi ile çatışan Demokrat Parti, bürokratik seçkinler ile süregiden çatışmalarda kendisini desteklemesi için halkı seferber etmeye başladı. Bu stratejiyi de, popülist bir biçimde uyguladı."

[7] "…bürokratik seçkinlerin siyasal etkinliğinin zayıfladığı ölçüde siyasal rejimin kolaylıkla ya aşkıncılığın ya da araçsalcılığın aşırı biçimlerine kayabileceği ileri sürüldü. Bunun nedeni, Osmanlı-Türk hayatında siyasal aracı yapıların, aristokrasi ve/veya siyasal etkinliği olan girişimci orta sınıfın, bulunmamış olmasıdır. Yine yukarıda bürokratik merkezin yıpranmasının devlet seçkinlerinin yerine geçmeye heveslenen çevrenin siyasal temsilcilerinin hareketsizliği ile birleştiğinde, *rejimin kolaylıkla **aşırı araçsalcılığa**, yani işlevselliğini yitirmiş bir **çoğulculuğa kayabileceği** belirtildi*." Not: İtalikleştirmeler ve koyulaştırmalar, yazar tarafından yapılmıştır.

sarsılması; siyasetin, uzlaşma rasyonelini iyiden iyiye yitirmesine neden olmuştur. Heper, '*askeri bürokrasinin ön plana çıkmasını* da' bununla alakalı olarak değerlendirmektedir.

12 Eylül müdahalesi ise, Heper'e göre, geçici aşkıncılığın yeniden uygulamaya konmasıdır (Heper, 2006: 214-247). Fakat, bu on yıl daha tamamlanmadan, uluslararası çapta 'kritik dönemeçlerin' ya da 'dışsal şokların'[8] sökün etmesi, devletin aşkıncılığını, *zorlu bir zamansal kesite* taşımıştır. Soğuk savaşın bitişi, Orta Doğu ve Balkan coğrafyalarındaki savaşlar, teknolojik sıçramanın emeğin tanımını değiştirmesi, benzeri yaşanmamış bir iletişim çağının içine girilmesi ve bunların bileşkesinde liberal düşüncenin zaferini ilan etmesi; *aktör hareketliliklerini* tetiklerken, aktörün, *devlete yönelik fikirlerinin* de hiç olmadığı kadar önem kazanmasına neden olmuştur. Dünya tarihinde büyük bütüncül (holistik) ihtilallerin kıramadığı 'iddia edilen' *devletteki süreklilik 'zincirleri'*, yeni hayat tarzları da öneren, üretim ve finans paradigması değişiklikleri ile tartışmalı hale gelmiştir. Aşkıncılığını yeniden yapılandıran 'devlet', yeni-liberal ve yeni muhafazakâr paradigmaların yansımalarını kullanırken, bahsi geçen on yılın sonuna doğru kristalize olan yeni kritik dönemeç ile *kendi zemin kaybının* başlangıcına aracılık etmiştir.

3. ESKİ KURUMSALCI DEVLET KURAMI VE YENİ KURUMSALCILIKLAR

19. yüzyıl sonlarından itibaren gelişen; devletin, kurumlarının ve de uluslararası düzenin işleyiş mekanizmalarını (siyasi, idari ve hukuksal) genel anlamda kurama dayanmayan (atheoretical) bir şekilde tanımlayan (descriptive) analiz metodu; literatürde *eski kurumsalcılık* olarak adlandırılmaktadır (Bell, 2002; Schmidt, 2006 a: 99-100). Yine *Schmidt*'e göre, devletin işleyişinin *şematik çizimini* yapan bu kurumsalcılık çerçevesinde, *karşılaştırmalı analiz* yöntemi öne çıkmaktadır. Bu 'ilk' kurumsalcılık döneminde, sosyal bilimlerin özellikle *kamu yönetimi*, *hukuk alanları* ve gelişmekte olan u*luslararası ilişkiler disiplini*; devletlerin bahsi geçen yönleri üzerinde yoğunlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, dünya siyasetinin iki kutba bölünmesi ve sosyal refah devleti perspektifinin bir mutabakat halini alması; devleti, siyaset analizinin merkezinden uzaklaştırırken, eski kurumsalcığın da, yerini başka analiz ekollerine bırakmasına neden olmuştur. Belli 'saflarda' yerini alan devletler, *eski kurumsalcılığın analiz perspektifinden bakıldığında*, ekonomi-politik ve idari açılardan benzeşmeler sürecine girmişlerdir.

1950'ler ile birlikte, siyasetin analizinde üstünlük; *davranışsalcılık* (behaviouralism), *yapısalcı-işlevselcilik* (structural-functionalism) ve *Marxism*'e geçmiştir. Yeni dünya siyaseti içinde, devlete biçilen bir bakıma *statik rol*, bütüncül *sistem analizini* ve bunun içinde *bireyin*, *sınıfların* ve *grupların* eğilimlerinin ve davranışlarının analizlerini öne çıkarmıştır. *Araştırmanın sorusu*, devlet mekanizmalarının nasıl *işlediğinden* nasıl *'işletildiğine'*, büyük sistem içinde hangi *işlevi* sürdürdüğüne doğru yol almış; devlete, *'bağımlı değişken'* olarak da nitelenebilecek bir rol biçilmiştir.

[8] Kritik dönemeç (critical juncture) ve dışsal şok (exogenous shock). Bu iki kavram, tarihselci yaklaşım içinde, devlet ve kurumlarında değişim ve dönüşümü zorlayan -beraberinde getiren- olgular olarak, işlenmektedir.

Devlet, ya kapitalist sistemin (düzenin) gereklerini *yerine getiren bir organ* ya da ancak çıkar ve baskı gruplarının çatışmalarını düzenleyen *bir üst-kurul* olarak nitelenip konumlandırılmıştır. Bireyin siyaset içindeki yeri ve siyasete yönelik pozisyonu üzerinde yoğunlaşılması (davranışsalcılık) ise, sosyal bilimlerde *kantitatif* (sayısal) *analizin* önünü açarak gelişmesini sağlamıştır. Birkaç on yıl hakimiyetini devam ettiren bu analiz akımları, uluslararası ortamdaki değişimler ile birlikte gelen paradigmal kaymalar sonucunda, hakimiyetini yitirmeye başlamıştır. Devletler, *değişimler karşısında yeni pozisyonlar alırken*, siyaset analizlerindeki önemleri de, yeniden artmaya başlamıştır.

1970'lerde gelen ekonomik krizler ve olumsuz ekonomik veriler (işsizlik, enflasyon, vs.) ile Batı siyaseti içinde devam edegelen sosyal refah devleti mutabakatının gücünün azalmaya başlaması, *yeni liberal* ve *yeni muhafazakar* görüşlerin 'alternatif' olarak güç kazanmaya başlaması, yeni sağ değerlerin siyasal üstünlüğü ele geçirdiği 1980'lerin sonunda *soğuk savaş* düzeninin de sona erişi; *devlet olgusuna* dünya siyaseti içinde yaklaşık kırk yıl boyunca atfedilen 'statik' rollere adım adım son vermiştir (Thelen ve Steinmo, 1992: 5). Soğuk savaş sonrasında ivme kazanan *küreselleşme* ve *bölgeselleşme* olgularının da, devlete zemin kaybettireceği düşünülürken; aslında bu kurum, tam tersine, gücünü belli anlamlarda pekiştirmiştir[9] (Hay ve Lister, 2006). 1970'lerden başlayıp 2000'lere uzanan dönemde, devlet-merkezci yaklaşım ve onun üzerinden gelişen yeni kurumsalcı devlet kuramı ise; yapısalcı-işlevselcilikten *yapısalcılığı*, Marxist literatürden de *güç(lü)'ü* devşirerek *eski kurumsalcı bakışı* teorize edip derinleştirmiş; takiben de davranışsalcılıktan '*aktörü*' esinlenerek kendini yeniden yapılandırmıştır (Hall ve Taylor, 1996: 938).

March ve Olsen, 'yeni kurumsalcılık' kavramını ilk olarak kullandıktan (March ve Olsen, 1984) bir yıl sonra; "Devleti Geri Getirmek (Bringing the State Back in)" başlığıyla yayınlanan derleme çalışma (Evans, Skocpol ve Rueschmeyer, 1985), literatürde tarihselci bakışın kuramsal alana girişinin başlangıcı olarak gösterilmektedir. Kitabın içeriğindeki makaleler, devletin özerkliğinin, kapasitesinin ve geçmişten getirdiği siyasal mirasın; ülkelerin *siyasal kültürleri, ekonomi-politikleri* ve *davranış modelleri* üzerindeki belirleyici etkilerini vurgulayan çalışmalardır. Bu derleme, bir on yıldan fazladır kuramsal alana 'geri çağırılan devletin', siyaset analizine etki ve katkılarının bir tür durum değerlendirmesi çalışması olmuştur.

3.1. Rasyonel Tercihçi Yeni Kurumsalcılık

Rasyonel tercihçiliğin, devlet-merkezci analize yönelmesinin nedeni olarak, bu bakışın 1980'lerdeki ABD Kongresi üzerindeki çalışmaları ve 'soruları' gösterilmektedir (Hall ve Taylor, 1996: 942-944). Paradigmal ve olgusal etkenlerin siyaseti yeniden şekillendirdiği dönemde, 'beklenen' *çatışmaların* ve *tıkanmaların* gerçekleşmemesinin; ancak 'yerleşik' üst devlet mekanizmaları (Ör. Kongre) marifetiyle sağlanabileceği saptaması ile, rasyonel tercihçi *denklemlerin* içinde *devletin ve kurumlarının yeri* tanımlanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, '*objektif menfaat* algısı ve rasyonel tercih,

[9] Hay ve Lister, iktisadi verilere bakıldığında, 'devlet'in dünya ekonomisi içinde payını da arttırdığını göstermektedirler.

sadece kişilerin değil, aynı zamanda devletin ve kurumlarının da davranışlarını şekillendirmektedir' *önermesi* olgunlaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda, 'devlet' ve kurumları, fayda maksimizasyonlarını, *bilgilendirme* ve *düzenleme* mekanizmalarını da kullanarak gerçekleştirmektedir; ki bunlar, çeşitli *alt-kurumlar -siyasal partiler* ve hatta *mahkemeler*- marifeti ile çalıştırılmaktadır.

Rasyonel tercihçilik, devletin bu yönelim ve eylemlerinin analizini ise, *mahkûmun ikilemi, ortak varlıkların trajedisi* ve genel anlamda *oyun teorisi* yöntem ve şablonları ile gerçekleştirmektedir: "Rasyonel tercihçi kurumsalcılar, *oyunun ne olduğunu* ve onun *nasıl oynandığını* anlamak isterler." (Steinmo, 2001: 3). Daha kısa bir ifadeyle, rasyonel tercihçilik, kendi siyaset analizini *hesap yaklaşımı* (calculus approach) üzerine bina etmektedir. Devletin; doğasında bulunan *gizliliğin,* yekpare imajının aksine *parçalı yapısının*[10] ve davranışlarındaki 'taktiksel' *yanıltmaların* (deception), bu sayısal hesaplamalara dahil edilmesinin zorlukları ise; bu yaklaşımın en zayıf yanları olarak kendini göstermektedir.

Aktör ve kurumların net ve objektif bilgi edinme zorluklarına rağmen, *menfaat olgusunun* objektif bir veri olarak tanımlanması ise, rasyonel tercihçiliğin, inşacı bakış tarafından, 'statik' olarak tarif edilmesinin başlıca sebebidir (Thelen ve Steinmo, 1992: 7). *Kırılma* ve *değişimleri* takip eden yeni kurumsalcı yaklaşımlar için, bu, epistemolojik olarak büyük bir farklılaşmayı ifade etmektedir: "Kognitif dönüş, rasyonel tercihçi alana ulaşmıştır. Ancak kısmi bir değişime neden olabilmiştir." (Nullmeier, 2006: 2). Kognitif-algısal yaklaşımlara ve inşacı bakışa göre, menfaatin tespiti, ancak *öznel* algılama ve değerlendirme-anlamlandırma süreçlerinin sonucunda gerçekleşebilmektedir. Bu anlamda, özellikle 'tarihselcilik' tabanlı *inşacılık,* rasyonel tercihçi laboratuvardan kesin bir çizgiyle ayrılmaktadır (Hay, 2006; Blyth, 2002; Blyth, 2003).

Toplumun, siyasetin ve de devletin; iktisadi olmaktan ziyade kültürel-ideolojik saiklerle şekillenmiş olması; rasyonel tercihçiliğin, *Türkiye siyaseti kaynaklı anlatılar* için kullanılırlığını zayıf kılmaktadır. Yine bununla bağlantılı olarak, Türkiye'de topluma ve siyasete baskın devlet geleneği (aşkıncılık), rasyonel tercihçiliğin kurgusundaki 'devlet'ten -rasyonel düzenleyici ve fayda maksimizasyoncu- bir hayli farklıdır. Bundan dolayı, ekseriyetle, *devlet geleneklerinin içine işlemiş olan siyasal-iktisat izleklerini değerlendirme kabiliyeti gösteren rasyonel tercihçiliğin*, Türkiye örneği üzerine açıklayıcılığı yetersiz kalmaktadır.

3.2. Sosyolojik Yeni Kurumsalcılık

Rasyonel tercihçiliğin *yararlılık mantığına* (logic of instrumentality) karşın, *sosyolojik bakış*, kurumlar içindeki hareketleri *uygunluk mantığı* (logic of appropriateness) ile takip etmektedir (Campbell, 1998). Bir araştırmacı da, kurumsal ve *normatif* ortam kodlarının *kültürel* ve yapısal olarak yoğun fakat stratejik olarak cılız olduğunu ifade ederken, 'rasyonel olanın' (objektif), ancak zaman içinde anlaşılabileceğini iddia etmişti (Katznelson, 1998: 196-197). Söylemselciliğin öne çıkan ismi

[10] Devlet'in bürokratik organlardan ibaret olmaması ve halkı da içeren soyut bir varlığı ifade etmesi…

Schmidt de, sosyolojik bakış için rasyonaliteyi, "sosyal olarak inşa edilmiş, kültürel ve tarihi olarak da tesadüfi" bir çıktı (subjektif) olarak nitelemektedir (Schmidt b, 2006: 7). *Hall ve Taylor*'a göre ise; sosyolojik yaklaşımda -tarihselcilik gibi-, *devletin ve ona hakim 'kodların' varlığını korumak ve geliştirmek 'ideali'*, çoğu zaman 'objektif doğrulara' üstün gelebilmektedir (Hall ve Taylor, 1996: 953).

Kültürel kodlar, normlar, bilince dair çerçeveler üzerinde gelişen *uygunluk mantığı*; kurumların *kimliklerini* oluşturmakta, *menfaatlerini* tanımlamakta (algılatmakta) ve sonuçta da davranışlarını tayin etmektedir (Schmidt b, 2006: 1). Sosyolojik bakışı, bu noktada, *elitizmden* ayıran ise; belirleyenin elitler değil, *aktörü* 'devşiren', ona meşru olanı ve doğruyu benimseten kurumsal normlar ve şablonlar olmasıdır. Aktörler ve alt-kurumlar, büyük oyunun (devlet, merkez) içinde kalabilmek için, bu kodlara uyum göstermek durumundadırlar.

Kurumların sosyolojik yapıları ve dinamikleri üzerinde çalışan *karşılaştırmacılar* (comparativists) ise; yeni girdilerin (olgu, değer, teknoloji, vs.) farklı ülkeler tarafından nasıl 'uygunlaştırılarak' benimsendiği üzerinde durarak, tümevarım ile, o devletlerin üzerine oturduğu sosyal-kültürel kodlara ulaşıp açıklamaya çalışmaktadırlar. Tespit edilebilen farklılıklar ise, devlet geleneklerinin yanı sıra, hitap ettiği toplumsal dinamikler ve siyasal yaşanmışlıklar hakkında da fikir verebilmektedir. Bu anlamda, en çok üzerinde durulan çalışmalardan bir tanesi, *Frank Dobbin*'in, 19. yüzyılda demiryolları inşası ve işletilmesi konularında, ABD, Fransa ve Büyük Britanya örneklerini karşılaştırdığı kitabıdır (Dobbin, 1994; Campbell, 2010: 5-8). Devletliliği yüksek bir yapının hüküm sürdüğü *Fransa*'da, bu eylem, merkezi bir devlet faaliyeti olarak, daha çok kamu sektörü marifetiyle yürütülmüşken; ABD'de demiryolu yatırım ve işletmeleri, bölgesel tasarruflara ve özel sektör yatırımlarına teslim edilerek, federal yapı tarafından sadece koordine edilmiştir. *Campbell*, Fransa'nın demiryolları uygulamasının, yol ve yöntemler açısından, yol ve kanal yapımlarının devamı niteliğinde olduğunu (süreklilik) not düşmektedir (Campbell, 1998: 382). *Schmidt* ise, benzer tutumların sürdürüldüğü konularda dahi, kamuoyuna yönelik olarak, Fransa'da *devlet rolü vurgulanırken, ABD'de devletin oynadığı rolün üstünün örtüldüğünü* belirtmektedir (Schmidt a, 2006: 107). *Schmidt*'in bu tespiti, hem *Heper*'in 'siyasal kültürlerin ancak devlet geleneği yataklarında olgunlaşarak şekillendiği' savı ile de örtüşmektedir hem de toplumun yani kamuoyunun devlet denklemindeki yerini de göstermektedir.

Sosyolojik yaklaşım; uluslararasılaşan değerlerin ve hukuksal kodların dahi, ülkeler tarafından, kendi normal ve kültürel yapılarına göre, biçimlendirilerek içselleştirilebildiği üzerinde durmaktadır (Hall ve Taylor, 1996: 949; Finnemore ve Sikkink, 1998). *Risse*, bu önermeyi Avrupa Birliği ve kimlik bağlamında işlemiş; siyasal ve ekonomik entegrasyonun, ülkelerin kimliklerine göre farklılıklar gösterebildiği olgusu üzerinde durmuştur (Risse, 2001). Sıkça değinilen diğer bir çalışma da, *Yasemin Soysal*'ın, göçmenlere yönelik entegre edici uygulamaların, Avrupa'da ve ABD'de gösterdiği farklılıkları analiz ettiği araştırmasıdır (Soysal, 1994). *Soysal*, ilgili hakların, artarak evrensellik

kazanıp kabul gördüğünü söylerken; buna karşılık, farklı 'kimliklerin' hala seçicilik gösterdiği ve bölgesel sınırlara bağlı olarak farklı tutumlar alındığı tespitini yapmaktadır (Soysal, 1994: 194).

Özetle, süreklilikler, menfaat-tehdit algıları, meşruiyetler, vs.; ülkelerin, uluslararası alanlarda ortaya çıkan yeni doğruları bünyelerine 'farklılıklarla' adapte etmelerini beraberinde getirmektedir. Bu olgu, sosyolojik kurumsalcılığın, tarihselcilikte de bulunan, *partikülaristik* (tikelci) özelliğini ortaya koymaktadır. Yine bununla bağlantılı olarak, sosyolojik yaklaşımı şekillendiren *kültürel determinizm*, aşırı bir *rölativizm* riskini de beraberinde getirebilmektedir. Bu riski bertaraf etmeye çalışan sosyolojik bakış, ülkeler arasında *karşılaştırmalı analize* başvurdukça, *kimlik sorunsalına* ve devamında da *uluslararası ilişkiler inşacılığına* doğru yol almıştır.

3.3. Tarihselci Yeni Kurumsalcılık

Tarihselci yaklaşımda, *devletlerin*; varoluş nedensellikleri, kurucu dünya görüşleri, çekinceleri ve hedefleri ile 'çizilmiş' izlekler (path) üzerinde yollarına devam ettikleri tahayyül edilmektedir. Sistemin parçaları olan aktörler ve kurumlar da, izleğe bağımlılıklarıyla (path dependency), 'sistemin' kendini devam ettirebilmesini ve *yeniden üretebilmesini* sağlamaktadırlar. *Yapısalcı* özelliği itibariyle, *eski kurumsalcılık* olarak tanımlanan alandan en fazla etkilenen alt-alan olan tarihselci yaklaşım; devleti sadece idari organlarından ibaret görmemesi, *bileşkenin* organik parçaları olan sivil toplumu, sınıfları ve çıkar gruplarını da analiz odağına taşımasıyla, *daha parçalı bir denklemi* analiz etmeye çalışmaktadır. Özellikle Marxist literatürden edindiği, *güç asimetrileri* üzerinden devletin işleyişini okuma çabası, öncülüne nispetle, derinlikli bakışına ve soyutlama kapasitesine katkı yapan başlıca özelliğidir[11] (Hall ve Taylor, 1996: 941; Steinmo, 1996).

Tarihselcilik, farklı bileşenleri analiz odağına dahil etse de, önceliğine devlet mekanizmasının *özerkliğini* (otonom) almaktadır. Devlet-merkezci yaklaşımın üstünlüğünü kaybettiği dönemin kuramsal zenginliğinden, *yapısalcılığı* devşirip *işlevselciliği* dışarıda bırakması da onun bu yaklaşımı ile ilgilidir. Tarihselci yaklaşıma göre, devletin varlığı, bürokratik mekanizmalarının ötesinde ve alt-yapı unsurlarını da şekillendiren bir *zihniyet yapısı-pratiği* (mindset) ve *ezberler* bütünü olarak ortaya çıkmaktadır (Schmidt, 2010: 7). Bu özerklik olgusu ayrıca, devlet olgusuna yönelik yanlış genellemelerin -Heper'in de üzerinde durduğu- önünü kapatan *özgünlükleri* de işaret etmektedir: "...kurumsal oluşumların önemli kurucu momentleri, ülkeleri belli farklı gelişim izleklerine yönlendirirken; ... kurumlar değişen çevresel şartlar ve siyasi manevralara göre tekamüllerine devam etmektedirler, fakat birçok açıdan geçmiş gezingelerinin (trajectory) sınırlandırmaları içinde..." (Thelen, 1999: 387).

[11] Tarihselci bakışa göre, hâkim siyasa, bileşenlerden bazılarına ayrıcalıklar sağlarken, bazı grupların da hareket imkanlarını sınırlandırmaktadır. Örneğin, ülkelerin, ekonomi-politik seçimlerine göre, değişen şekillerde vergilendirme politikaları sürdürmeleri; bu anlamda öne çıkan araçlardan bir tanesi olarak gösterilmektedir. Devlet, bu ve benzeri araçlarla, bileşenlerin sisteme etki etme gücünü sınırlandırabilmekte ya da önünü açabilmektedir; ve bu şekilde genel işleyişi konfigüre edebilmektedir.

Hall ve *Taylor* da, tarihselci kurumsalcılığın devlete yaklaşımını şu şekilde tarif etmektedirler: *"Genel anlamda, siyasanın ve siyasal iktisadın içine yerleştirilmiş formal ve informal prosedürler, rutinler, normlar ve gelenekler; olarak tanımlamaktadırlar. Bunlar anayasal düzenin kurallarından ya da bürokrasinin standart işleyişinden, sendikal davranışları ve banka-şirket ilişkilerini yöneten geleneklere kadar uzanabilmektedir. Genel itibariyle, tarihsel kurumsalcılar, kurumları resmi düzenin yaydığı biçimler, kurallar ve gelenekler ile ilişkilendirmektedir."* (Hall ve Taylor, 1996: 938) Bunlar da aktör ve kurumların üzerinde yol aldığı 'izleği' oluşturmaktadır. *Thelen*, ortodoks tarihselci yaklaşıma göre, bu izleğe bağımlılığın doğasını şu şekilde açıklamaktadır: "İzlek bir kere belirlendiğinde, burada bir kenetlenme-kilitlenme yaşanır. Çünkü ilgili tüm aktörler, stratejilerini, geçerlilik kazanan bu modeli kalıcı hale getirmek için, ona göre uyarlarlar." (Thelen, 1999: 385). Bu saptamaya, aktörün 'sisteme' aykırı tutumunun onu sistemin dışına çıkaracağı *kaygı* ve *bilincini* de eklemek gerekmektedir. Üzerinde durulan Türkiye siyaseti anlatısına göre de, aktörün 'doğru'lara aykırı hareket etmesi, onu sadece içinde bulunulan kurumun dışına değil aynı zamanda merkezden çevreye de itebilmektedir. Bu nedenle, aktör ya da bir kurum, merkezde belirlenen izlek üzerindeki 'meşru kulvarlar'dan birinde işleyişini sürdürmelidir. *Koelble*, izleğe göre hareket eden aktörün kendine şu soruyu sorduğunu belirtmektedir: "Konumum ve sorumluluklarıma dayanarak, bu duruma göre uygun yaklaşımım (tepkim) ne olmalıdır?" (Koelble, 1995: 233).

Buradan hareketle, aktörlerin ve kurumların izlekte değişikliklere neden olabileceği sonucuna da ulaşılabilir mi? *Ortodoks tarihselcilik*, aktöre ve kurumlara böyle bir yeti ya da imkân tanımlamamaktadır. *Tarihselci inşacılar* -söylemselcilik- ise, aktörde böyle bir potansiyel olduğunu savunan varyantı oluşturmaktadırlar. Ortodoks tarihselcilik içinden istisnai deneme ise, *Thelen* tarafından öne sürülmüştür. Değişimi büyük dışsal şoklara (kritik dönemeçler, kesintili-sıçramalı dengeler) bağlayan Ortodoks tarihselci bakışa, Thelen, ülkenin *iç dinamiklerinden gelecek baskıları* ekleyerek bir denklem thayyül etmektedir (Thelen, 1999: 397). Kurumsal alanın belli noktalarına eşzamanlı olarak dıştan ve içten gelecek baskılar, Thelen'a göre, değişimi beraberinde getirecek kesişme (intersection) ve çarpışmaları (collision) oluşturabilmektedir. Bu istisnai denk gelişler ise, sistemin geri beslemeleri (feed back) üzerinden, bir kurumlar dünyasını kapsayan devleti, değişimlere zorlayabilmektedir.

Sıçramalı-kesintili denge, tarihselciliğin, kurumlar dünyasını kuramsal tahayyülüne taşırken *biyolojiden* ödünç aldığı bir kavram iken; Thelen'ın kullandığı çarpışma analojisi *fizik biliminden* alınmıştır. Tarihselci alanda bu tür perspektif zenginleştirmesi çabaları yaşanırken; inşacı yaklaşım, yeni kurumsalcı alana girerek -en çok da tarihselcilik üzerinden-, değişimi doğrudan değerlendirecek yeni bir alt-alanın oluşmasına neden olmuştur.

3.4. Söylemselci (İnşacı) Yeni Kurumsalcılık

Bu kurumsalcı alt-alanın öne çıkan özelliği; aktörü ve onun fikrinin etkili olabilme 'potansiyelini' önceliğine, değişim olgusunu da odağına almasıdır. Bundan dolayı da, ortodoks yeni kurumsalcılığın determinizminde (hesaplamacı, kültürel, tarihsel) ve yapısalcılığında önemli bir esnemeyi temsil etmektedir. Bunun ilk etkisi, siyaset analizinin sorularının, yeni baştan, en yalın halleriyle sorulmaya başlanmasıdır: fikir, *kim* tarafından, *nerede, neden, nasıl* ve *kime* ifade edilmiştir (Schmidt, 2010: 12)? Çünkü, fikrin karmaşık iletişim hatlarındaki *söylemselleşme* sürecinin takibine, ancak bu sorularla başlanabilmektedir. Bir fikrin, *değişim için nedensellik* sağlayıp sağlayamadığı tespiti de, *ilk olarak*, bu sorularla anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Söylemselciliğin *ikinci bir sadeleştirmesi* de, bizatihi *söylem kavramı* üzerinde gerçekleşmiştir. Post-modernist anlamlarından sıyrılarak, yalın haliyle ele alınan bu kavram, fikrin aktör-aktör ve aktör-toplum hatları arasındaki karşılıklı etkileşim (interaction) süreçlerinde aldığı hal anlamında kullanılmaktadır; ve post-modernist yaklaşımın aksine, yukarıda sıralanan sorularla, bağlamı içinde değerlendirilmesine gayret edilmektedir. *Finnemore* ve *Sikkink*, bu türden inşacı yaklaşımın, ayırt edici özelliğinin, ampirik araştırma stratejilerinden -metodolojisinden- ziyade, *teorik argümanlarında* (bakışında, yaklaşımında) olduğunu belirtirken, bu 'mecburi' yalınlaştırmaya da değinmektedirler (Finnemore ve Sikkink, 2001: 391). Yine, *Finnemore ve Sikkink*, aynı *Schmidt ve Radaelli* gibi, öznelerarası (intersubjective) anlamların yakalanabilmesi için *içerik analizi, aktör gözlemlemesi, mülakat, süreç ve silsile takibi* gibi metodların kullanışlılığının altını çizmektedirler (Finnemore ve Sikkink, 2001: 394; Schmidt ve Radaelli, 2004: 203). Devlette kurumsal değişim ve buna ilişkin talepleri değerlendiren inşacı yaklaşım, bu şekilde, *Schmidt*'in en başta tespit ettiği jurnalistik ve think-tank'çi alana kaybı[12], yine bir tür bilimselleştirilmiş jurnalistik yaklaşım ile bilimsel alana geri kazanma yoluna gitmiştir.

Günün sonunda, 'aktör', yeni kurumsalcı literatürde farklı adlandırmalar ile yer bulabilmiştir: *temsilci* (agent), *girişimci* (entrepreneur), *aracı* (mediator), *kamuoyu yaratan* (spin doctor), *kamusal entelektüel* (public intellectual), vs. Benzeşen değişim kurumsal değişim talepleri ve tezleri ise, bu aktörleri yakınlaştırıp biraraya getirmektedir; ki erken sayılabilecek dönemde, *Douglas North*, bu durumu, *paylaşılan zihinsel haller* (shared mental modes) olarak nitelemiştir (North, 1990). North'un bu katkısı, aktörlerin menfaat ve hedeflerinin yanı sıra 'duygusal' olarak da birbirlerine tutunabilecekleri (bonding) düşüncesini beraberinde getirmektedir. 1990'ardaki Türkiye örneği üzerinden anlaşılan odur ki, *kurumsal direncin gücü ve çapı* da, bu zihinsel-algısal paylaşım alanının pekişmesini ve hatta genişlemesini sağlayabilmektedir. *Schmidt ve Radaelli*, 'eski fikirlerin', yeni olanlara baskın gelip onları 'kovarak' değişime imkân vermeme potansiyelini de not etmektedirler (Schmidt ve Radaelli, 2004: 204); ki bu olasılık değişimci ve yeniden inşacı aktörlerin 'yaşamsal'

[12] Schmidt, klasik yeni kurumsalcılıkların süreklilik takibinde odaklanmalarından dolayı, değişim olgusunun analizinin, jurnalistik ve think-tank'çi alanlara bırakıldığını tespit etmekte ve bunu eleştirmektedir (Schmidt, 2008: 4).

olarak dayanışmalarını güçlendirmektedir. Bu çalışmanın planlanan kapsamından dolayı etraflıca değinilemese de, Türkiye siyasetinin son üç on yıllık döneminde bu tespitin örnekleri fazlasıyla mevcuttur.

Fikirlerin ve taleplerin etrafında yakınlaşan aktörler topluluğu, literatürde ekseriyetle *söylemsel* ya da *savunucu (advocacy) koalisyon* olarak adlandırılmaktadır. Bu koalisyonların içinden seslendirilen fikirlerin söylemselleşmesi ise, *koordinatif* (coordinative) ve *iletişimsel* (communicative) hatlarda gerçekleşmektedir (Schmidt, 2008). *İlki*, aktörlerin kendi aralarında karşılıklı etkileşime girdiği düzlem iken, *ikincisinde,* kamuoyu ikna edilmeye -rızası alınmaya- çalışılmakta ve toplumsal sektörlerden geri bildirimler alınmaktadır. Fikri üstünlüğün sağlanması ve bunun üzerinden siyasetin etki altına alınması, daha çok bu ikinci alanda gerçekleşen bir mücadeledir. Söylemselciler; *devlet-merkezli* yapılarda, aktörün kamu ile iletişim faaliyetinin göreceli yoğun olduğu ve daha *adem-i merkezi* (decentralize) yapılarda ise, koordinatif alanda yoğunlaşıldığı tespitinde büyük ölçüde birleşmektedirler. Kurumsal değişim talepleri, devletin *dünya görüşüne* (kurucu felsefe, vs.) doğru yöneldikçe de, aktör-toplum hattındaki 'faaliyetler', yoğunluk kazanabilmekte ve karmaşıklaşabilmektedir. Zira, medya, kamuoyu yoklamaları ve seçim sonuçları üzerinden gelen geri beslemeler, diğer aktörlere de -koordinatif hatlar- ulaşarak takip edilmesi zor ve dinamik etkileşimler ortaya çıkarabilmektedir.

Tarihselci inşacı bakışa göre, söylemselcilik, söylemin kısa ve uzun vadelerde uygulamaya yansımasının ötesinde, *menfaat ve normların yeniden anlamlandırılması ve kavramsallaştırılmasıdır*; ki bu, izleğin, zaman içinde, *fikri* ve *olgusal* anlamlarda, yeniden şekillendirilmesi (path-shaping) ile de sonuçlanabilmektedir. Tarihsel yapıları rastlantısal (contingent) çıktılar olarak gören ve aktör algılarının da birtakım *anlatılar, hikayeler, mitler* ve *tahayyüller* etkileri altında şekillendiğini kabul eden tarihsel inşacılığa göre, izlek şekillen(dir)mesi de karmaşık ideolojik-kültürel anlatı ortamlarında gerçekleşebilmektedir. Üstelik yeni menfaat algısı oluşumları, rasyonel tercihçiliğin ön kabulünün aksine, asla tam bir bilgi ve gözlem edinimi ile de (uncertainty) gerçekleşememektedir (Hay, 2006: 7; Blyth, 2002). *Hay ve Wincott*, bu bağlama aktörü şu şekilde oturtmaktadırlar: "Aktörler stratejik olarak, karmaşık, rastlantısal ve sıklıkla değişen hedefleri gerçekleştirmeye çalışırlar." (Hay ve Wincott, 1998: 954). Bu şartlar altında, fikirler ve söylemler, *en başından arzulanan kurumsal değişimler* için birer *pragmatik araca* da dönüşebilmektedirler. *Campbell*, hüküm süren felsefi fikirlere 'kriz zamanları dışında' pek az itiraz edildiği tespitini yapmaktadır (Campbell, 2004: 93-94). O ana kadar, eleştirel fikirler ve duruşlar, *genel siyasanın arka planında* çalışmaktadırlar. *Thelen*, çoğu zaman şokların, genel tarihselci önyargının aksine, var olan kurumsal düzenlemeleri tamamen boğmak yerine, devlet-kurum mekanizmalarını 'yeni amaçların' hizmetine doğru koşumladığını belirtmektedir (Thelen, 2000: 104). Özetleyici bir ifadeyle, kritik dönemeçler, şoklar ve yoğunlaşan iç dinamikler, var olan yapıları ortadan kaldırmak yerine, *yeni aktörler üreterek ya da onları güçlendirerek*, eski yapının *yeni yönelimlerde* devamını sağlamaktadırlar.

4. SONUÇ

1990'lar, Türkiye'de devlet geleneğinin başat-belirleyici karakteri olan *aşkıncılığın* karşılaştığı önemli ve tarihi bir faz olmuştur. Bu kritik dönemeçte yeniden inşacı liberal bir söylemsel koalisyon, Türkiye'deki müesses nizamın -kurucu dünya görüşü ve uygulamaları- karşısına dikilirken; *Heper*'in tanımladığı *devlet-merkez ikiliği* (dualitesi) de zemin kaybına uğramaya başlamıştır. Bu ikisinin organik parçası olan *merkez siyasetlerin* peyderpey güç kaybı ve bir kısmının çok geçmeden tasfiye olması, bu merkez kaymasının ispatlarından ve göstergelerinden olmuştur. Yeniden inşacı söylemsel koalisyon, her ne kadar, bu on yılda, elinde tuttuğu medya egemenliği üzerinden fikri-söylemsel üstünlüğü sağlamış olsa da; *Türkiye'nin değişen içsel dinamikleri* -değişen iktisadi ve toplumsal kültür-, cari devlet ve ona bağlı merkezin zemin kaybının belki de en önemli nedeni olmuştur. *Thelen*'ın tarihselci kurgusundaki, dışsal şokların içsel dinamikler ile *çarpışması* ve yapısal çeperin ortak noktalarına baskılar uygulanması ise, bu on yılda en net örnekleriyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, liberal aktörlerin, bu dönemin özneleri mi yoksa nesnelerinden mi olduğu sorusu, ilerleyen zaman içinde yoğunlukla tartışılacaktır. 2000'lerin ikinci on yılında siyasal otorite ile yol ayrımı yaşamış olmaları da, henüz araştırmacılara bu minvaldeki soruların cevapları için yeterli verileri sunmamaktadır.

Bu dönemde, siyasetçilerden çok *gazeteci, akademisyen* ve *kamusal entelektüellerden* oluşan yeniden inşacı aktörlerin, kapitalize olup çeşitlenen medya araçları üzerinden toplumla kurdukları iletişimin; kendi aralarındaki koordinatif iletişimden daha yoğun olduğu da gözlemlenebilmektedir. Devletin merkezi yapısı, kurumsal değişim taleplerinin ister istemez felsefi düzeye (devletin dünya görüşü, weltanschauung) yönelmesi ve *medyanın yanı sıra aktörlerinde kapitalizasyonu*; aktörü toplum ile 'gayretkeş ve işgüzar' söylemleştirmelere sevk etmiştir. Fakat, jurnalistik ve yarı-akademik dil aralığında gelişen yeniden inşacı yazın, çağın hızı ile senkronize olmaya ve kendi fikri hegemonyasını sağlamaya çalışırken, değiştirmek istediği müesses nizamın kodlarını yeterince derinlikli etüd etmemiştir. Cumhuriyet devletinin izleğinin ve ona bağlı siyasal kültürün üzerine oturduğu 'derin izleği' oluşturan aşkıncı devlet geleneği göz ardı edilmiştir. Buna bağlı olarak da, yeniden inşacı söylemsel koalisyon ve aktörleri, kayda değer *araçsalcı devlet* tahayyülleri geliştirememiştir. Bu bağlamda, aslında, '*söylemsel koalisyon mu cari devlet ve merkeze karşı galip geldi,* yoksa *devletin aşkıncılığı mı dışsal ve içsel etkenlerle kendi gezingesinde* -yine Thelen'ı hatırlayarak- *dönüşüm (tekamül) fazına girdi*' sorusunu cevaplamak henüz mümkün gözükmemektedir. Hatırlanacağı üzere, *Schmidt* ve *Radaelli*, devlette kurumsal değişim baskısı kuran söylemselliklerin, mutlak surette değişimleri getirdiğini söylemenin mümkün olmadığını not düşmüşlerdi.

Özetle; **söylemselci** kuram, her halükârda, içine girilen benzersiz iletişim çağında, *aktör-devlet-değişim denkleminde* gelişen anlatıların, panoramik bakışlarla değerlendirilmesini şüphesiz ki sağlayabilmektedir. Metinde de ifade edildiği gibi, Türkiye'de devleti de içine alan siyasal kültürün,

iktisadi olmaktan ziyade kültürel-ideolojik saiklerle şekillenmiş olması; **rasyonel tercihçiliğin**, *Türkiye siyaseti kaynaklı anlatılar* için kullanılırlığını zayıf kılmaktadır. Belki de, Türkiye siyasetinin en önemli sorunsalı olan kimlik sorunsalı ve devlet-ulusal kimlik çatışmalarının yakın gelecekte dahi durulmayacak olması da, **sosyolojik yaklaşımın** devlet-siyaset-toplum dizgesinin Türkiye siyaseti için açıklayıcılığını azaltmaktadır. Devlet geleneğini göz ardı etmeyen siyasal analizler için ise, hem **ortodoks tarihselcilik** hem de **inşacılığa meyleden tarihselci yaklaşımlar**, Türkiye siyasasının kendi gezingesi ya da izleği içindeki sürekliliklerinin ya da farklılaş(tır)ma 'krizlerinin' okunmasını sağlayacak kuramsal araçları ve bakış açılarını sunabilmektedirler. Saf inşacı-söylemselci bakışlar ise, mutlak değişimin tespitine odaklanıldığı oranda, devlet geleneği ve siyasal kültür arasındaki bağları ve bu bağların birbirlerini yeniden üretebilme risklerini gözden kaçırabilmektedirler.

KAYNAKÇA

Badie, B. ve Birnbaum, P. (1983) "The Sociology of the State", Çev. Arthur Goldhammer, University of Chicago Press.

Bell, S. (2002) "Institutionalism: Old and New", Summers, J. (Ed.), Government, Politics, Power and Policy in Australia, Pearson Education Australia: 363-380.

Berki, R. N. (1979) "State and Society: An Antithesis of Modern Political Thought", Robertson, M. (Ed.), State and Society in Contemporary Europe, Oxford.

Blyth, M. (2002) ''Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century'', Cambridge University Press.

Blyth, M. (2003) "Structures do not Come with an Instruction Sheet: Interests, Ideas and Progress in Political Science", Perspective on Politics, 1(4): 695-706.

Campbell, J. L. (1998) "Institutional Analysis and the Role of Ideas in Political Economy", Theory and Society, June 1998, 27(3): 377-409.

Campbell J. L. (2004) ''Institutional Change and Globalization'', Princeton University Press.

Campbell, J. L. (2010) "Institutional Reproduction and Change", The Oxford Handbook of Comparative Institutional Analysis, Morgan, G., Campbell J. L., Crouch, C., Kristensen, P. H., Pedersen, O. K., ve Whitley, R., Oxford University Press.

Evans, P. B., Rueschemeyer, D. ve Skocpol, T. (1985) ''Bringing the State back in'', Cambridge University Press.

Finnemore M., Sikkink, K. (2001) "Takıng Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics", Annual Review of Political Science.

Finnemore, M. (1996) "Norms, Culture and World Politics: Insights from Sociology's Institutionalism.", International Organization, 50(02): 325-347.

Finnemore, M., Sikkink, K. (1998) "International Norm Dynamics and Political Change", International Organizations, 52: 887-917.

Hall, P. A. ve Taylor, C. R. (1996) "Political Science and the Three New Institutionalisms", Political Studies, 44: 936-957.

Hay C. ve Wincott D., (1998) "Structure, Agency and Historical Institutionalism." Political Studies, 46: 951-957.

Hay, C. (2006) "Constructivist Institutionalism: Or, Why Interests into Ideas Don't Go", Annual Meeting of the American Political Science Association, Philadelphia.

Hay, C. ve Lister, M. (2006) "Introduction: Theories of the State", The State: Theories and Issues, Hay, C., Lister, M. ve Marsh, R. Palgrave Macmillan, New York.

Heper, M. (1985) "The State Tradition in Turkey", Eothen Press, Walkington.

Heper, M. (2006) "Türkiye'de Devlet Geleneği", Çev. Nalan Soyarık, Doğu Batı Yayınları.

Kathleen T. (2000) "Timing and Temporality in the Analysis of Institutional Evolution and Change", Studies in American Political Development, 14(1):101-108.

Katznelson, I. (1998) "The Doleful Dance of Politics and Policy: Can Historical Institutionalism Make a Difference?", American Political Science Review, 92(01): 191-197.

Koelble, T. A. (1995) "The New Institutionalism in Political Science and Sociology.", Comparative Politics: 231-243.

March, J. G. and Olsen, J. P. (1984) "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life", American Political Science Review, 78: 734–49.

Nettl, J. P. (1968) "The State as a Conceptual Variable", World Politics, 20(4): 559-592.

North, D. (1990) ''Institutions, Institutional Changes and Economic Performance'', Cambridge.

Nullmeier, F. (2006) "The Cognitive Turn in Public Policy Analysis", Governance for Sustainability Working Paper, Bremen, 4.

Özman, A. ve Coşar, S. (2001) "Siyasal Tahayyülde Devletin Belirleyiciliği: Metin Heper Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme", Türk Düşünce Serüveni: Geç Aydınlanmanın Erken Aydınları, Doğu Batı Düşünce Dergisi, 16: 81-97.

Risse, T. (2001) "Who are we? A Europeanization of National Identities", Europeanization and Domestic Change, Cowles, M. G., Caporaso, J., Risse T., Cornell University Press: 198-216.

Schmidt, V. A. (2006a) "Institutionalism", Hay, C., Lister, M. ve Marsh, D. (Ed.), The State: Theories and Issues, Palgrave Macmillan, New York: 98-117

Schmidt, V. A. (2006b) "Give Peace a Chance: Reconciling Four (not Three) "New Institutionalisms"", APSA (American Political Science Association) Ulusal Toplantısı için Tebliğ, Philadelphia.

Schmidt, V. A. (2008) "Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse", Annual Review of Political Science, 11.

Schmidt, V. A. (2010) "Taking Ideas and Discourse Seriously: Explaining Change through Discursive Institutionalism as the Fourth 'New Institutionalism'", European Political Science Review, 2(1): 1-25.

Schmidt, V. A., Radaelli, C. M. (2004) "Policy Change and Discourse in Europe: Conceptual and Methodological Issues", West European Politics, 27(2): 183-210.

Soysal, Y. N. (1994) ''Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe'', University of Chicago Press.

Steinmo, S. (1996) "Taxation and Democracy: Swedish, British, and American Approaches to Financing the Modern State", Yale University Press.

Steinmo, S. (2001) "The New Institutionalism", The Encyclopedia of Democratic Thought, Clark, B. ve Foweraker J., Routledge, London: 560-565.

Thelen, K. (1999), "Historical Institutionalism in Comparative Politics", Annual Review of Political Science, 2(1): 369-404.

Thelen, K. ve Steinmo, S. (1992) "Historical Institutionalism in Comparative Politics", Thelen, K., Steinmo, S. ve Longstreth, F. (Ed.), Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis, Cambridge University Press: 1-32.

Tilly, C. (1975) "Reflections on the History of European State-Making", Tilly, C. (Ed.), The Formation of National States in Western Europe, Princeton University Press.